

КОНЦЕПТУАЛЬНІ
ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ
ЗАХИСТУ ПРАВ
ЛЮДИНИ: УКРАЇНСЬКИЙ
ТА МІЖНАРОДНИЙ
КОНТЕКСТ

біла церква
2022

**БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***Концептуальні засади
механізму захисту прав
людини: український та
міжнародний контекст***

БІЛА ЦЕРКВА 2022

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Білоцерківського національного аграрного університету (протокол №4 від 31.05.2022 р.)

Рецензенти:

Чистоклетов Леонтій Григорович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та інформаційного права Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

Бєлов Дмитро Миколайович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст: колективна монографія / Кол. авторів. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет, 2022. 430 с.

У колективній монографії проаналізовано внесок міжнародно-правової системи захисту прав людини у розвиток нормативно-правового регулювання захисту прав людини в Україні в контексті розвитку міжнародного права, відповідності українського законодавства міжнародно-правовим нормам у сфері прав людини, а також практики застосування цих норм міжнародними та національними контрольними і правозахисними органами. Розглядається участь України у всесвітніх та регіональних міжнародних правозахисних структурах та органах.

Монографія зацікавить юристів-міжнародників, викладачів, студентів та аспірантів юридичних факультетів вищих навчальних закладів, а також практиків, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного міжнародного права.

The collective monograph analyzes the contribution of the international legal system of human rights protection to the development of legal regulation of human rights protection in Ukraine in the context of international law, compliance of Ukrainian legislation with international human rights law, and the practice of international and national law. control and human rights bodies. Ukraine's participation in global and regional international human rights structures and bodies is considered.

The monograph will be of interest to international lawyers, teachers, students and graduate students of law faculties of higher education institutions, as well as practitioners, all who are interested in the problems of modern international law.

© Колектив авторів, 2022

© Білоцерківський національний аграрний університет, 2022

Офіційний сайт: <http://www.btsau.edu.ua/>

ЗМІСТ

<i>Передмова (Нікітенко О.І.)</i>	5
<i>Правове регулювання права особи на свободу переміщення: міжнародний та національний досвід (Бровко Н.І.)</i>	7
<i>Гене́за адміністративного судочинства в Україні (Нікітенко О.І.)</i>	44
<i>Правова природа економічних, соціальних та культурних прав: міжнародний аспект (Ковальчук І.В.)</i>	80
<i>Особливості захисту майнових та земельних прав суб'єктів господарювання у європейському суді з прав людини (Настіна О.І.)</i>	117
<i>Особливості неюрисдикційного захисту цивільних прав (Пахомова А.О.)</i>	164
<i>Право особи на безпеку: поняття, ознаки, обмеження (Макарчук В.В.)</i>	196
<i>Державна підтримка добровільного об'єднання територіальних громад в забезпеченні окремих прав в умовах сьогодення (Поляруш-Сафроненко С.О.)</i>	243
<i>Нормативно-правові гарантії забезпечення та захисту фундаментальних прав людини у європейському союзі (Мельник О.Г.)</i>	278
<i>Право на життя в системі прав людини та його співвідношення з іншими юридичними правами (Аргат Я.П.)</i>	315
<i>Проблеми впровадження механізму реалізації та захисту приватних прав (Єфремова І.І.)</i>	348
<i>Правове регулювання процедури захисту екологічних прав людини в контексті міжнародного та національного законодавства (Обіюх Н.М.)</i>	380
<i>Список використаних джерел та літератури</i>	405

ОБІЮХ Н.М.,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

На сьогодні в умовах зростання глобальних екологічних проблем питання захисту екологічних прав людини і громадянина займає особливо важливе значення. Серйозною екологічною загрозою для усієї нашої планети є проблема зміни клімату, яка має різні несприятливі наслідки, такі як нестача питної води, лісові пожежі, зникнення біорізноманіття. Але найбільшу небезпеку зміна клімату становить, звичайно, для людини та її існування в екологічно вразливих регіонах. Насамперед це стосується населення країн Африки, Близького Сходу та прибережних острівних країн.

У резолюції ООН № 7/23 «Права людини та зміна клімату» зазначається, що «зміна клімату створює безпосередню та далекоглядну загрозу для людей і спільнот в усьому світі та спричиняє наслідки для повного здійснення прав людини»⁵⁰³.

Також у даній резолюції згадується про те, що найбільше зазнають несприятливих змін клімату невеликі острівні країни, країни з прибережними, пустельними та напівпустельними районами, а також країни з районами, які потерпають від повеней, засухи та опустелювання. В таких умовах люди можуть не мати доступу до води, засобів санітарії та нормальних умов існування, які повинні бути в сприятливому навколишньому середовищі.

⁵⁰³ Резолюція 7/23. Права человека и изменение климата: Организация Объединенных Наций, 28.03.2008 г.
URL: https://ap.ohchr.org/documents/R/HRC/resolutions/A_HRC_RES_7_23.pdf

Екологічні права людини і громадянина – це встановлені та гарантовані державою можливості у сфері використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. Вони пов'язані з охороною, використанням і відтворенням природних ресурсів, гарантуванням екологічної безпеки, запобіганням і ліквідацією негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереженням природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною⁵⁰⁴.

Екологічні права беруть свій розвиток з моменту прийняття Стокгольмської декларації ООН 1972 року, яка вперше визначила необхідність забезпечення права людини на сприятливе навколишнє середовище. У преамбулі декларації визначено, що «збереження та покращення якості навколишнього середовища є важливою проблемою, що впливає на добробут народів та економічний розвиток усіх країн світу»⁵⁰⁵.

Охорона навколишнього середовища нерозривно пов'язана із захистом екологічних прав, оскільки життя людини в навколишньому середовищі залежить від екологічних умов та факторів, які забезпечує довкілля. Наше здоров'я безпосередньо залежить від якості повітря, води, ґрунтів та лісів, що дають нам можливість використовувати їх для свого існування. Адже ми можемо існувати тільки тоді, коли маємо чисту воду, чисте повітря та сприятливі умови проживання в безпечному навколишньому середовищі.

Принцип 1 Стокгольмської декларації підкреслює важливість права людини на сприятливе навколишнє середовище. Так, згідно цього принципу людина має основне право на свободу, рівність та сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, що дозволяє вести гідне і процвітаюче життя, і нести головну відповідальність за охорону та покращення навколишнього середовища на благо нинішнього і майбутнього поколінь. Тобто право людини

⁵⁰⁴ Основи держави і права України: підручник / Ортинський В.Л. та ін. Київ, 2008. С. 46.

⁵⁰⁵ Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища від 16 черв. 1972 р. Стокгольм. 1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text

на сприятливе навколишнє середовище є таким же важливим та основним, як право на свободу та рівність. Це право є природним та невід'ємним, оскільки належить кожній людині від народження.

У принципі 2 Декларації визначено, що «природні ресурси землі, включаючи повітря, воду, флору і фауну та особливо репрезентативні зразки природних екосистем, повинні бути збережені на благо нинішнього та майбутнього поколінь шляхом ретельного планування та управління в міру необхідності»⁵⁰⁶. Отже, дана норма є втіленням принципу сталого розвитку, який відіграє основне значення для забезпечення екологічних прав людини.

Також слід зазначити, що у Стокгольмській декларації мова йде про головну відповідальність людини за збереження та розумне управління продуктами живої природи, які в даний час знаходяться під серйозною загрозою у зв'язку з низкою несприятливих факторів. Це свідчить про необхідність особистої відповідальності кожного за збереження та розумне ставлення до природи.

Екологічні права людини закріплені у багатьох міжнародно-правових документах, які прийняті в рамках діяльності Організації Об'єднаних Націй. Серед них – Декларація Ріо-де-Жанейро з питань навколишнього середовища і розвитку, яка підписана на Конференції ООН (3-14 червня 1992 року).

Декларація Ріо-де-Жанейро 1992 року має 27 принципів, з яких окремі принципи регламентують забезпечення та захист права людини на сприятливе навколишнє середовище в контексті сталого розвитку.

Відповідно до принципу 1 Декларації «турбота про людей займає центральне місце в умовах щодо забезпечення сталого розвитку. Вони мають право на здорове і плідне життя в гармонії з природою»⁵⁰⁷.

З даної норми випливає, що право на сприятливе навколишнє середовище означає право людини на здорове і плідне життя в гармонії з природою. Це визначення можна охарактеризувати з точки зору теорії природного права, за

⁵⁰⁶ Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища від 16 черв. 1972 р. Стокгольм. 1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text

⁵⁰⁷ Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 03-14 червня 1992 р. Ріо-де-Жанейро. 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text

якою «природне право є невіддільним від самої природи людини, оточуючого людину навколишнього середовища, а також суспільства»⁵⁰⁸. На думку видатного філософа Б. Спінози, кожен індивідум має право на все, що він може, тобто право кожного простягається так далеко, як далеко простягається його сила. Мислитель доводить, що природне право виходить від самої природи та природи людини як її частини.

Декларація Ріо-де-Жанейро визначає екологічні права людини в контексті сталого розвитку. Як визначено у принципі 3 Декларації, «право на розвиток має бути реалізовано, щоб забезпечити справедливе задоволення потреб нинішнього і майбутнього поколінь у сфері розвитку та навколишнього середовища»⁵⁰⁹.

Термін «сталий розвиток» було запропоновано у доповіді прем'єр міністра Норвегії Г. Х. Брунтланд «Наше спільне майбутнє» на конференції Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку. В основі сталого розвитку лежить принцип забезпечення потреб нинішнього покоління без завдання шкоди інтересам майбутніх поколінь.

У «Порядку денному на XXI століття», який було прийнято на конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 року, сталий розвиток визначається як «розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби»⁵¹⁰.

Концепція сталого розвитку розроблялась міжнародним співтовариством поступово, визначаючи принаймні три принципові обов'язкові її складові: економічне зростання, соціальний прогрес та захист навколишнього середовища. Стійкий (сталий) розвиток виражає достатньо просту ідею: досягнення гармонії між людьми, між суспільствами та природою, розв'язання протиріч, що існують у наш час (протиріччя між природою і суспільством, між екологією і економікою, між розвинутими країнами і тими, що розвиваються)⁵¹¹.

⁵⁰⁸Ходанич Ю.М. Концепція природного права представників нового часу та Франц фон Цейллер. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. Вип. 28 (1). С. 57

⁵⁰⁹ Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 03-14 червня 1992 р. Ріо-де-Жанейро. 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text

⁵¹⁰ Порядок денний на XXI століття. URL: <http://www.un-documents.net/agenda21.htm>

⁵¹¹ Трофимова В.В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку. Інвестиції : практика та досвід. 2010. № 8. С. 34.

Особливий наголос у Декларації Ріо-де-Жанейро зроблено на тому, що для досягнення сталого розвитку охорона навколишнього середовища повинна становити невід'ємну частину процесу розвитку і не може розглядатись окремо від нього. Зважаючи на те, що охорона навколишнього середовища нерозривно пов'язана із екологічними правами людини, то захист екологічних прав також є невід'ємною частиною сталого розвитку.

Слід зазначити, що екологічні права людини – це система природних невід'ємних прав, яка об'єднує в собі такі його складові: по-перше, право людини на сприятливе (безпечне) навколишнє середовище; по-друге, право людини на використання природних ресурсів; по-третє, право на екологічну інформацію.

Також можна навести таку класифікацію екологічних прав людини:

– перш за все, це права зі сфери публічного права: право на судовий захист в разі порушення екологічних прав, право оскаржувати в суді дії уряду – *locus standi*, а також процедурні права, такі як доступ до інформації та право на участь у прийнятті екологічно важливих рішень (участь в оцінці впливу на довкілля та ін.);

– по-друге, це права в сфері приватного права: право на судовий захист при безпосередньому заподіянні шкоди позивачеві і право застосування обмежувальних угод;

– третю категорію складають права, які зазвичай включаються до переліку основних прав, або у т.зв. «стандарт» прав людини, такі як право на сприятливе навколишнє середовище і право на інформацію про навколишнє середовище⁵¹².

В західній літературі пропонується розрізняти два види екологічних прав – матеріальні та процесуальні. При цьому серед науковців існує думка, що право на навколишнє середовище має бути суто процесуальним. На міжнародному та національному рівнях визначається ряд екологічних прав, які стосуються охорони навколишнього середовища. Це такі процесуальні права, як право на

⁵¹² Захист екологічних прав людини у праві Європейського Союзу / Українське право: електронне видання. 2016. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/zakhyst-ekologichnykh-prav-lyudyny-u-pravi-evropeyskogo-soyuzu/

екологічну інформацію, право брати участь у процесі прийняття рішень з екологічних питань, право на оцінку впливу, право на ефективні засоби правового захисту у випадку заподіяння екологічної шкоди (Андерсон, 1996).

Прихильники матеріального права на навколишнє середовище стверджують, що таке право забезпечить більш ефективний захист і відіграє принципово важливу роль у вирішенні екологічних питань. Право на сприятливе навколишнє середовище належить усім громадянам і не може бути порушено. При цьому правовою основою захисту екологічних прав має стати застосування як загальноправових, так і спеціально-правових принципів⁵¹³.

Вважаємо, що екологічні права, які визначені в міжнародних правових актах, поділяються на матеріальні та процесуальні. Матеріальні екологічні права закріплені в конституціях та законах. Вони пов'язані з правом людини на сприятливе навколишнє середовище. Тоді як процесуальні права пов'язані з правом участі особи у певних правових процедурах.

Право людини на екологічну інформацію є доволі сучасним екологічним правом, яке визначається та гарантується відповідно до Орхуської конвенції 1998 року. Метою даної Конвенції є забезпечення права на доступ до інформації, на участь громадськості в процесі прийняття рішень і на доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища.

Право на екологічну інформацію можна віднести до групи процедурних прав, оскільки дане право реалізується шляхом застосування певних правових процедур, зокрема, звернення до органів державної влади чи органів місцевого самоврядування із запитом, звернення до суду щодо захисту порушених екологічних прав, а також право брати участь у прийнятті екологічно важливих рішень.

Екологічна інформація є публічною інформацією, тобто інформація з вільним доступом. Вона є безкоштовною, її розповсюдження не потребує жодних фінансових витрат, окрім випадків, які пов'язані з наданням відповідей на запити у чітко визначених законодавством випадках. Екологічну інформацію

⁵¹³ Dias A. Human rights, environment and development: with special emphasis on corporate accountability : Human Development Report, 2000. Background Paper. URL: <https://hdr.undp.org/sites/default/files/ayesha-dias.pdf>

відносять до специфічних видів інформації, адже для її реалізації потрібен встановлений спеціальний правовий механізм реалізації⁵¹⁴.

Об'єктом права на екологічну інформацію визнається інформація в письмовій, електронній чи в будь-якій іншій матеріальній формі про:

а) стан таких складових навколишнього середовища, як повітря і атмосфера, вода, ґрунт, земля, ландшафт і природні об'єкти, біологічне різноманіття та його компоненти, включаючи генетично змінені організми, та взаємодію між цими складовими;

б) фактори, такі як речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні заходи, угоди в галузі навколишнього середовища, політику, законодавство, плани і програми, що впливають або можуть впливати на складові навколишнього середовища;

в) стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан навколишнього середовища або через ці складові, фактори, діяльність або заходи, зазначені в пункті б).

Право на екологічну інформацію є комплексним і включає в себе такі складові: по-перше, це право на доступ до екологічної інформації; по-друге, право на участь громадськості в процесі прийняття екологічно важливих рішень; по-третє, право на доступ до правосуддя з метою захисту порушених екологічних прав.

Для ефективнішого застосування особою своїх суб'єктивних прав, варто зазначити, що право на екологічну інформацію є матеріальним, а право на доступ до екологічної інформації є процесуальним. Доступ до інформації проявляється у праві особи подавати запити на отримання інформації зацікавленим суб'єктом.

Слід зазначити, що право на екологічну інформацію та право доступу до такої інформації закріплено у статті 50 Конституції України та статті 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

⁵¹⁴ Демчук Т.І. Правове забезпечення реалізації права на доступ до екологічної інформації : дис. ...доктора філософії за спеціальністю 081. Право. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2021. С. 23.

Відповідно до ст. 50 Конституції України «кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена»⁵¹⁵.

Право доступу до екологічної інформації визначається у ч. 1 ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»: «кожен громадянин має право на вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом»⁵¹⁶.

Необхідно зазначити, що право на екологічну інформацію – це суб'єктивне право особи, яка зацікавлена в одержанні інформації про стан навколишнього середовища. Проаналізуємо питання щодо суб'єктів у сфері доступу до екологічної інформації відповідно до міжнародного та національного законодавства.

Так, згідно положень Орхуської конвенції 1998 року суб'єктом права на доступ до екологічної інформації визнається зацікавлена громадськість. Стаття 1 Конвенції передбачає, що «зацікавлена громадськість – це громадськість, на яку справляє або може справити вплив процес прийняття рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища, або яка має зацікавленість в цьому процесі»⁵¹⁷. Також окремо визначається поняття «громадськість», що означає одну або більше фізичних чи юридичних осіб, їх об'єднання, організації або групи, які діють згідно з національним законодавством або практикою.

В Україні відносини щодо доступу до екологічної інформації регулюються Законом України «Про доступ до публічної інформації» та Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища».

⁵¹⁵ Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Верховна Рада України. 1996. № 30. Ст. 141.

⁵¹⁶ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. (в редакції від 01.01.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#top>

⁵¹⁷ Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25 черв. 1998 р. Закон України. Офіційний вісник України. 2010. №33. С.12.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про доступ до публічної інформації» суб'єктами відносин у сфері доступу до публічної інформації є: 1) запитувачі інформації – фізичні, юридичні особи, об'єднання громадян без статусу юридичної особи, крім суб'єктів владних повноважень; 2) розпорядники інформації – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, органи влади АРК; юридичні особи, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів; особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором; юридичні особи публічного права; 3) структурний підрозділ або відповідальна особа з питань доступу до публічної інформації розпорядників інформації⁵¹⁸.

У статті 25-1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено, що суб'єктами, які забезпечують право доступу населення до екологічної інформації, є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища (далі – центральний уповноважений орган), обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, діяльність яких може негативно вплинути або впливає на стан навколишнього середовища, життя і здоров'я людей⁵¹⁹.

Екологічне інформаційне забезпечення здійснюється органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах їх повноважень шляхом:

а) підготовки центральним уповноваженим органом щорічної Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні;

б) щорічного інформування Радою міністрів АРК, обласними державними адміністраціями, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями відповідних рад та населення про стан навколишнього природного середовища відповідних територій;

⁵¹⁸ Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI (в редакції від 19.02.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

⁵¹⁹ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. (в редакції від 01.01.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#top>

в) систематичного інформування населення через засоби масової інформації про стан навколишнього середовища, динаміку його змін, джерела забруднення, розміщення відходів чи іншої зміни навколишнього середовища і характер впливу екологічних факторів на здоров'я людей;

г) негайного інформування про надзвичайні екологічні ситуації;

д) передачі інформації, отриманої в результаті проведення моніторингу довкілля, каналами інформаційних зв'язків органам, уповноваженим приймати рішення щодо отриманої інформації;

е) забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, яка не становить державної таємниці і міститься у списках, реєстрах, архівах та інших джерелах⁵²⁰.

Як згадувалось вище, право на екологічну інформацію також містить в собі право на участь громадськості в процесі прийняття екологічно важливих рішень. Це право передбачає можливість участі громадськості у певних законодавчо визначених процедурах, таких як оцінка впливу на довкілля, обговорення екологічних питань та їх включення до рішень органів місцевого самоврядування.

Як визначено у статті 6 Орхуської конвенції, процедури участі громадськості дають їй можливість подавати в письмовій формі або, у разі потреби, під час громадських слухань або розгляду питання за участю заявника будь-які зауваження, інформацію, аналіз або міркування, які на її думку стосуються запланованої діяльності⁵²¹.

Стаття 7 даної Конвенції передбачає право участі громадськості на принципах прозорості та справедливості у процесі підготовки планів і програм, пов'язаних з навколишнім середовищем, надаючи громадськості необхідну інформацію. В нашому законодавстві це право передбачається, як право участі

⁵²⁰ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. (в редакції від 01.01.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#top>

⁵²¹ Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25 черв. 1998 р. Закон України. Офіційний вісник України. 2010. №33. С.12.

громадян в розробленні програм моніторингу та регіональних чи місцевих екологічних програм, які стосуються сталого розвитку території.

Доступ до правосуддя в рамках Орхуської конвенції є надзвичайно важливим для забезпечення реалізації права на захист екологічних прав. Частина 3 статті 9 Конвенції передбачає, що кожна Сторона забезпечує представникам громадськості, які відповідають передбаченим національним законодавством критеріям, якщо такі встановлені, доступ до адміністративних і судових процедур для оскарження дій або бездіяльності приватних осіб та державних органів, які порушують положення національного законодавства, що стосується навколишнього середовища⁵²². Важливо підкреслити, що сфера дій або бездіяльності, до яких застосовується дана частина, набагато ширша, ніж це передбачено у частинах 1 і 2 статті 9 (захист права на інформацію та права на участь), і говорить про порушення будь-яких положень національного екологічного законодавства.

Конвенція наділяє правом на судовий захист не лише громадян, але й громадськість в широкому значенні цього поняття. Це дозволяє звертатись до суду громадським правозахисним організаціям, які покликані представляти інтереси громадян та захищати їх права в суді. Класичними прикладами таких справ є звернення до суду неурядової природоохоронної організації з вимогою до приватного суб'єкта про припинення діяльності, яка з екологічних міркувань заборонена законом (господарська діяльність в межах заповідника), або здійснюється з порушенням природоохоронних норм (без відповідного дозволу, з перевищенням лімітів, без встановлення відповідного очисного обладнання, або з вимогою до публічного органу про скасування незаконного рішення чи визнання незаконною бездіяльності в контексті невиконання його природоохоронних повноважень⁵²³.

Зважаючи на те, що ч. 3 ст. 9 Орхуської конвенції дає право громадянам звертатись до суду у разі порушення положень національного законодавства, що

⁵²³ Алексеева Є. Право громадськості на звернення до суду у справах про порушення вимог природоохоронного законодавства. Судовий захист природного довкілля та екологічних прав: зб. матеріалів учасн. Міжнародного судового форуму (м. Київ, 7 лист. 2019 р.). Київ, 2019. С. 14-15.

стосуються навколишнього середовища, необхідно визначити, що означає порушення положень законодавства, які стосуються навколишнього середовища. Під порушенням відповідного законодавства в Конвенції мається на увазі порушення правової норми. Правова норма визначається в юридичній літературі як «формально-обов'язкове правило поведінки, яке має загальний характер, встановлюється або санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин і забезпечується її організаційною, виховною та примусовою діяльністю»⁵²⁴.

В Україні відсутній спеціальний порядок подання позовів про оскарження порушень національного законодавства, що стосується охорони навколишнього середовища. Загальний порядок, який передбачено ч. 1 ст. 3 ЦПК та ч. 1 ст. 6 КАС, дозволяє звернутися до суду лише у разі порушення, невизнання чи оспорювання прав чи охоронюваних законом інтересів. На підставі положень ч. 1 ст. 3 ЦПК та ч. 1 ст. 6 КАС можна стверджувати, що громадськість може звертатись до суду не за допомогою позовів про порушення прав, а за допомогою позовів про захист оспорюваного законом інтересу. Таким чином, оскаржуючи дії чи бездіяльність державних органів чи приватних осіб у разі порушення ними чинного законодавства, громадськість повинна мати охоронюваний законом інтерес. Положеннями ч. 3 статті 9 Орхуської конвенції громадськості надано винятковий режим процесуальної заінтересованості, який полягає у наданні права оскаржувати будь-які порушення чинного законодавства, що стосується довкілля, навіть у разі коли вони не пов'язані з порушенням їх суб'єктивного права. Мотивами «виняткового» режиму є заохочення та встановлення гарантій для подання позовів про оскарження порушенням законодавства, що стосується охорона навколишнього природного середовища, беручи до уваги суспільне значення таких позовів⁵²⁵.

Отже, відповідно до Орхуської конвенції право на звернення до суду має кожен громадянин як самостійна особа, і громадськість – двоє і більше громадян,

⁵²⁴ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 5-те вид., змін. Київ: Атіка, 2001. С. 123.

⁵²⁵ Третяк Т.О. Правові питання доступу до правосуддя громадськості з питань, що стосуються охорони навколишнього середовища. Право і громадянське суспільство. 2012. № 1. С. 76.

чи спільнота людей, які проживають на певній території. При цьому основною підставою для звернення до суду має бути порушення норм національного природоохоронного законодавства.

Орхуська конвенція передбачає, що громадськість має бути поінформована щодо адміністративних та судових процедур захисту екологічних прав. Як визначає Конвенція, дієві судові механізми мають бути доступними для громадськості, включаючи організації, з метою забезпечення захисту її інтересів та дотримання законності. На сьогодні звернення громадських правозахисних організацій є дієвим механізмом захисту екологічних прав та інтересів громадян.

Яскравим прикладом цього можна назвати постанову Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2018 року № 910/8122/17, що відома як «справа про дельфінів». Позивачем у цій справі виступила Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина», яка звернулась із позовом стосовно заборони діяльності дельфінарію «Оскар-Трускавець». При розгляді справи Верховний Суд України встановив, що «представники громадськості мають право оспарювати порушення національного законодавства у сфері довкілля незалежно від того, належать такі порушення до прав на інформацію і на участь громадськості при прийнятті рішень, гарантованих Орхуською конвенцією, чи ні. Орхуська конвенція забезпечує доступ до правосуддя як на підставі власних положень, так і в порядку забезпечення дотримання національного природоохоронного законодавства»⁵²⁶.

Орхуська конвенція визначає, що забезпечення екологічного законодавства – це не лише обов’язок державних природоохоронних органів, але й громадськості, яка також покликана відігравати значну роль. Згідно з Орхуською конвенцією сторони повинні гарантувати, що представники громадськості можуть безпосередньо забезпечити дотримання закону в разі дій чи бездіяльності як окремих осіб, так і державних органів. Крім того, представники громадськості можуть оскаржувати дії або бездіяльність

⁵²⁶ Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 11 грудня 2018 р. у справі № 910/8122/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/78977479>

державних органів, які порушують національне природоохоронне законодавство. Під бездіяльністю в цьому випадку розуміється неспроможність здійснити чи забезпечити дотримання природоохоронного законодавства іншими державними органами або приватними особами.

Розглянемо основні способи та засоби правового захисту екологічних прав громадян, які застосовуються в рамках національного та міжнародного права.

Варто зазначити, що слід розмежовувати поняття «способи захисту», «засоби захисту» та «форми захисту». Це питання досліджувалось такими відомими науковцями, як М.В. Краснова та Ю.А. Краснова. Так, засоби захисту – це дії уповноваженої особи (володільця права), які спрямовані на вимагання здійснення захисту свого права від посягань інших суб'єктів, наприклад, подання заяви, скарги, позову. Способи захисту – це дії державних органів у межах їх компетенції, які безпосередньо спрямовані на захист прав, наприклад, визнання права на екологічну безпеку чи права на екологічну інформацію судом, розгляд правил добросусідства місцевою радою, опротестування акту органу державної влади, який порушує екологічні права та інше⁵²⁷.

З приводу поняття «форма захисту прав» висловився у своєму дослідженні О.П. Сергєєв, визначивши нею комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів із захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів. Науковець визначає два основних види форми захисту – юрисдикційну та неюрисдикційну⁵²⁸. Юрисдикційною формою захисту визнається діяльність уповноважених законом органів, метою якої є захист порушеного або оспорюваного права. Щодо неюрисдикційної форми захисту, то вона являє собою дії громадян та їх організацій з метою захисту прав, вчинювані ними самостійно без звернення до компетентних державних органів⁵²⁹.

Звичайно, більш важливе значення для захисту екологічних прав мають юрисдикційні форми, які застосовуються відповідно до національного

⁵²⁷ Краснова М.В., Краснова Ю.А. Реалізація та захист екологічних прав громадян : теоретико-правові аспекти: наук. Видання. Київ: ФОП «Ямчинський О.В.», 2021. С. 110.

⁵²⁸ Гражданское право : учебник. Ч. 1 / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 1996. С. 268.

⁵²⁹ Цивільне право України. Академічний курс : підручник: у 2 т. Т. 1. Загальна частина / за заг. ред. Я.М. Шевченко. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ: Ін Юре, 2006. С. 75.

законодавства. Це насамперед подання запитів та звернень до уповноважених державних органів та органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів і, в разі необхідності судового захисту, звернення до судових органів.

Подання запитів є способом одержання інформації, яка необхідна для встановлення певних обставин, що вплинули або можуть вплинути на стан навколишнього середовища, життя і здоров'я людей. В Україні процедура подання запиту здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації». Як визначено у статті 19 даного Закону, «запит на інформацію – це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні»⁵³⁰.

Запит може бути індивідуальним або колективним. Запити можуть подаватись в усній, письмовій чи іншій формі (поштою, факсом, телефоном, електронною поштою) на вибір запитувача. Письмовий запит подається в довільній формі.

Згідно ч. 5 статті 19 Закону України «Про публічну інформацію» запит на інформацію повинен містити:

- 1) ім'я (найменування) запитувача, поштову адресу або адресу електронної пошти, а також номер зв'язку, якщо такий є;
- 2) загальний опис інформації або вид, назву, реквізити чи зміст документа, щодо якого зроблено запит, якщо запитувачу це відомо;
- 3) підпис і дату за умови подання запиту в письмовій формі.

Строк розгляду запиту на інформацію становить п'ять робочих днів з дня отримання запиту. У разі, якщо запит стосується інформації, необхідної для захисту життя чи свободи особи, щодо стану довкілля, якості харчових продуктів і предметів побуту, аварій, катастроф, небезпечних природних явищ та інших надзвичайних подій, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян, відповідь має бути надана не пізніше 48 годин з дня отримання запиту (ст. 20 Закону).

⁵³⁰ Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI (в редакції від 19.02.2022).
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

Також слід зазначити про підстави для відмови від надання екологічної інформації у формі запиту. По-перше, як визначено в пункті 3 Орхуської конвенції: «у запиті про надання екологічної інформації може бути відмовлено, якщо:

а) державний орган, до якого було направлено запит, не має у своєму розпорядженні відповідної екологічної інформації;

б) запит є, очевидно, необґрунтованим або сформульованим у надто загальному вигляді;

в) запит стосується матеріалів, що знаходяться на завершальній стадії їх підготовки, або стосується внутрішнього інформаційного обміну між державними органами, коли такий виняток передбачається національним законодавством чи практикою, що склалася, при цьому враховується зацікавленість громадськості в розкритті такої інформації»⁵³¹.

Отже, з огляду на вище викладене можна зробити висновок, що суб'єкти владних повноважень можуть відмовити у наданні інформації у тому випадку, коли вона не належить до їх компетенції або ж запитувач не поставив конкретне екологічне питання, а описав їх у загальному вигляді.

По-друге, як передбачено п. 4 Орхуської конвенції, «у запиті у наданні екологічної інформації може бути відмовлено, якщо її оприлюднення може негативно вплинути на:

а) конфіденційність діяльності органів державної влади у випадках, коли така конфіденційність передбачається національним законодавством;

б) міжнародні стосунки, національну оборону або державну безпеку;

в) відправлення правосуддя, можливість для осіб бути відданими під справедливий судовий розгляд або спроможність державних органів проводити розслідування кримінального чи дисциплінарного характеру;

⁵³¹ Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25 черв. 1998 р. Закон України. Офіційний вісник України. 2010. №33. С.12.

г) конфіденційність комерційної та промислової інформації у випадках, коли така конфіденційність охороняється законом з метою захисту законних економічних інтересів;

д) права інтелектуальної власності;

е) конфіденційність особистих даних і (чи) архівів, що стосуються фізичної особи, коли ця особа не дала громадськості згоди на оприлюднення такої інформації згідно з положеннями національного законодавства.

Позитивною тенденцією, хоча й не поширеною, є визнання органами державної влади та органами місцевого самоврядування неправомірності відмови у наданні екологічної інформації. Як приклад можна навести постанову Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 21 лютого 2017 року у справі № 809/179/17. Позивач звернувся до суду з позовом до фермерського господарства, в якому просив визнати протиправною відмову відповідача у наданні відповіді на запит про публічну інформацію. Позивач вважав таку відмову порушенням його права на екологічну інформацію, що гарантується статтею 50 Конституції України та ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Позов було повністю задоволено⁵³².

Слід зазначити, що подання запитів слід відрізняти від звернення громадян. Порядок подання звернень регулюється відповідно до Закону України «Про звернення громадян».

Стаття 1 даного Закону визначає, що «громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення»⁵³³.

⁵³² Постанова Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 12 лютого 2017 р. у справі № 609/179/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/65035671>

⁵³³ Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР (в редакції від 01.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Звернення громадян, зазвичай, стосується відстоювання своїх прав і законних інтересів, внесення зацікавленими громадянами пропозицій щодо діяльності органів державної управи, а також вказівка на недоліки їх діяльності та зауваження до них. Іншими словами, зверненням може бути скарга, пропозиція та клопотання. Запит, у свою чергу, це надання публічних відомостей, даних чи іншої інформації. Слід зазначити, що між зверненням громадян та доступом до публічної інформації надзвичайно багато відмінностей. Насамперед, це пов'язано з формою запиту та звернення, процедурою реалізації цих прав, строками виконання розгляду запитів та звернень суб'єктами владних повноважень та інше.

Вимоги до звернення сформульовано у статті 5 Закону України «Про звернення громадян». Звернення адресуються органам державної влади і органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форми власності, об'єднанням громадян або посадовим особам, до повноважень яких належить вирішення порушених у зверненнях питань. Звернення може бути подано окремою особою (індивідуальне) або групою осіб (колективне). Особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування є електронна петиція.

Закон передбачає як усну, так і письмову форму подання звернень. Усне звернення подається громадянином на особистому прийомі або за допомогою засобів телефонного зв'язку через визначені контактні центри та записується посадовою особою. Письмове звернення надсилається поштою або передається громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу. Письмове звернення може бути надіслане з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку (електронне звернення).

Згідно статті 5 Закону України «Про звернення громадян», у зверненні має бути зазначено прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина, викладено суть порушеного питання, зауваження, пропозиції, заяви чи скарги,

прохання чи вимоги. Письмове звернення повинно бути підписано заявником (заявниками) із зазначенням дати. В електронному зверненні також має бути зазначено електронну поштову адресу, на яку заявнику може бути надіслано відповідь, або відомості про інші засоби зв'язку з ним. Застосування електронного цифрового підпису при надсиланні електронного звернення не вимагається⁵³⁴.

Звернення, оформлене без дотримання зазначених вимог, повертається заявнику з відповідними роз'ясненнями не пізніше як через десять днів від дня його надходження.

Звернення розглядаються і вирішуються у термін не більше одного місяця від дня їх надходження, а ті, які не потребують додаткового вивчення, - невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів від дня їх отримання. Якщо у місячний термін неможливо вирішити питання, порушені у зверненні, керівник відповідного органу, підприємства, установи чи організації, або його заступник встановлюють необхідний термін для його розгляду, про що повідомляється особі, яка подала звернення. При цьому загальний термін вирішення питань, порушених у зверненні, не може перевищувати сорока п'яти днів.

Відповідно до статті 8 Закону не підлягають розгляду звернення без зазначення місця проживання, не підписане автором (авторами), а також таке, з якого неможливо встановити авторство.

Не розглядаються повторні звернення одним і тим же органом від одного і того ж громадянина з одного і того ж питання, якщо перше вирішено по суті, а також ті звернення, терміни розгляду яких передбачено статтею 17 цього Закону, та звернення осіб, визнаних судом недієздатними.

Отже, подання запитів, а також звернень до органів державної влади чи органів місцевого самоврядування належить до адміністративних процедур, які можуть сприяти забезпеченню захисту екологічних прав громадян. Але такі процедури мають інформаційний характер і не можуть вирішувати питання щодо

⁵³⁴ Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР (в редакції від 01.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

визнання порушеного екологічного права та відшкодування шкоди, яка виникла у зв'язку з порушенням прав.

Тому у випадку, коли необхідно довести факт порушення законних прав та інтересів громадян у сфері охорона навколишнього середовища, потрібно звертатись до судових процедур, які визначені в Конституції України.

Відповідно до статті 55 Конституції України: «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна»⁵³⁵.

Досить важливою гарантією забезпечення захисту екологічних прав є право кожного громадянина на звернення до Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ). Визнавши практику ЄСПЛ обов'язковим джерелом права в Україні, вітчизняний законодавець фактично змінив правову систему для включення до неї європейських стандартів захисту прав людини.

У своїй діяльності ЄСПЛ керується принципами та нормами Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Хоча Конвенція прямо не визначає право людини на безпечне навколишнє середовище, проте як свідчить судова практика, порушення екологічних прав розглядається в контексті порушення права на життя (Стаття 2), права на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8); права на мирне володіння майном (Стаття 1), права на справедливий суд (Стаття 6); права на справедливий засіб правового захисту (Стаття 13).

Важливе значення для розвитку подальшої судової практики із забезпечення захисту права на безпечне навколишнє середовище мала справа «Лопес Остра проти Іспанії» (1994)⁵³⁶. Дана справа стосувалась діяльності

⁵³⁵ Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Верховна Рада України. 1996. № 30. Ст. 141.

⁵³⁶ Лопес Остра проти Іспанії: Європейський Суд з прав людини; справа від 09.12.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_348#Text

дубильної фабрики, розташованої у місті Лорка. Станція почала функціонувати в липні 1988 р. без екологічного дозволу. Робота станції спричинила виділення газу, неприємний запах та зараження води. У вересні 1988 р. в результаті численних скарг муніципальна рада розпорядилась припинити один із видів діяльності станції – відстоювання хімічних і органічних відходів у водних басейнах, однак це мало вплинуло на покращення екологічної ситуації в муніципалітеті.

У травні 1990 р. пані Лопес Остра звернулася до Європейської комісії з прав людини. Вона висловлювала думку, що державою стосовно неї порушено право на повагу до її житла, що заважає її особистому і сімейному життю, а також становить нелюдське поводження. Заявниця передусім скаржилася на порушення статті 8 Конвенції, яка передбачає:

«1. Кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, до житла і до таємниці кореспонденції. 2. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права інакше, ніж згідно із законом і коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб»⁵³⁷.

Європейський Суд з прав людини постановив, що держава в особі муніципальних органів порушила законні права та інтереси громадянки, що стосується її права на свободу і особисту недоторканність, а також права на безпечне навколишнє середовище. Справа «Лопес Остра» є однією з перших справ, які були розглянуті ЄСПЛ щодо захисту порушених екологічних прав.

Право на життя є першим матеріальним правом, закріпленим Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Вперше питання про порушення права на життя у зв'язку з несприятливими факторами навколишнього середовища було порушено ЄСПЛ у справі «Гуерра та інші проти Італії» (1998). Заявники у даній справі жили на відстані одного кілометра від фабрики з виробництва мінеральних добрив. За час роботи фабрики на ній

⁵³⁷ Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, підписана 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

неодноразово ставались аварії, найбільш з яких спричинила значний викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря, через що півтори сотні осіб були госпіталізовані із важким отруєнням миш'яком. Заявники стверджували, що відсутність практичних заходів зі зменшення рівня забруднення та високий ризик аварій, пов'язаних із діяльністю фабрики, порушували їх право на повагу до життя та фізичну недоторканність (статті 2 та 8 Конвенції). Вони також скаржилися на те, що відповідні муніципальні органи не проінформували громадськість про ризики та про порядок дій в разі виникнення серйозної аварії, що порушило їхнє право на свободу інформації (стаття 10 Конвенції). Розглянувши факти у цій справі, Європейський Суд не знайшов порушень статей 2 та 10 ЄКПЛ, натомість постановив про порушення статті 8 ЄКПЛ.

Особливу увагу в цьому рішенні ЄСПЛ звернув на дотримання принципу субсидіарності, згідно з яким передбачається, що встановлення порядку забезпечення екологічних прав покладається саме на державу, оскільки саме держава у цій справі не забезпечила місцеве населення інформацією про ризики, які пов'язані з діяльністю хімічного заводу, а також не передбачила процедури отримання інформації та порядку відшкодування збитків у разі настання аварії⁵³⁸.

Ще одним прикладом порушення права громадськості на доступ до екологічної інформації є справа «Татар проти Румунії» (2009)⁵³⁹. Справа стосувалась діяльності компанії з видобування та переробки золотої руди в місті Бая-Маре в Румунії. У 1999 р муніципалітет Бая-Маре дозволив компанії здійснювати свою діяльність за умови отримання сертифікату про екологічну відповідність. Такий сертифікат був виданий у грудні 1999 р, і компанія «Аурул» офіційно почала своє виробництво. Однак пізніше з'ясувалось, що оцінка впливу виробництва на навколишнє середовище представлена не була. 30 січня 2000 р. сталась екологічна аварія, яка мала значний вплив на навколишнє середовище та соціально-економічну ситуацію. Після аварії у 2000 році перший заявник

⁵³⁸ Питання охорони довкілля в практиці ЄСПЛ та їх вплив на судову практику в Україні. URL: <https://ecolog-ua.com/news/pytannya-ohorony-dovkillya-v-praktyci-yespl-ta-yih-vplyv-na-sudovu-praktyku-v-ukrayini>

⁵³⁹ Chamber Judgment “Tatar v. Romania”: European Court of Human Rights (27/01/2009). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22003-2615810-2848789%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22003-2615810-2848789%22]})

звернувся в адміністративні органи зі скаргами, в яких заявив про небезпеку, що спричинило забруднення викидами хімічних речовин, для його здоров'я та членів його родини.

У справі «Татар проти Румунії» ЄСПЛ відзначив, що органи влади мали забезпечити відкритий доступ громадськості до результатів досліджень у золотодобувній галузі. Суд також нагадав, що держава має гарантувати представникам громадськості право участі у процесі прийняття рішень з питань довкілля.

За висновками ЄСПЛ державні органи виявились неспроможними виконати свій обов'язок проведення належної оцінки ризиків стосовно діяльності компанії «Transgold S.A.» та щодо вжиття необхідних заходів задля захисту прав людей на повагу до приватного життя і житла, а також більш загального права на здорове та безпечне довкілля. Отож було порушено ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

В Україні не так багато прикладів подання позовів щодо захисту екологічних прав. Однак, серед них слід відзначити справу «Дубецька та інші проти України» (2011)⁵⁴⁰. ЄСПЛ встав на сторону заявників, визнавши порушення з боку України положень статті 8 Конвенції. Справа стосується незабезпечення Україною права на користування житлом й права на приватне життя через спричинену двома державними вугільними підприємствами у Львівській області екологічну шкоду. Після проведення великої кількості досліджень, за участю організацій державного й недержавного типу, було встановлено, що виробнича діяльність підприємств негативно вплинула на довкілля, зокрема мали місце підтоплення, забруднення ґрунтових вод й повітря, а також просідання ґрунтів. Європейський суд зафіксував істотне порушення норми ст. 8 ЄКПЛ через те, що держава протягом більш як 12 років не вжила заходів по переселенню заявників чи знаходженню іншого вирішення їх проблеми.

⁵⁴⁰ Дубецька та інші проти України : Європейський Суд з прав людини; справа від 10.02.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689

Здійснивши розгляд справи, Європейським судом було зазначено, що вирішити чи справді було порушено статтю 8 ЄКПЛ можна завдяки наступним трьом критеріям: 1) чи виникла ситуація в результаті раптового й несподіваного розвитку подій чи існувала давно, а владні органи держави були в курсі питання; 2) чи була/мала бути держава обізнаною, що шкідливий вплив заважали приватному життю заявника; 3) як сильно заявник намагався створити проблемну ситуацію в своїх цілях та чи міг виправити її без застосування надмірних витрат. Порушення екологічних прав визнається порушенням норм ст. 8 ЄКПЛ в тому випадку, коли завдана шкода має значний рівень, іншими словами аби її усунути самостійно, заявникові знадобиться багато коштів та зусиль або така шкода є не виправною взагалі.

Гарантовані ЄКПЛ права людини є умовою й гарантією додержання екологічних прав, що не закріплені в конвенції. ЄСПЛ може визнати порушення екологічних прав людини загалом тільки в рамках статті 8 ЄКПЛ, що гарантує право на повагу приватного, сімейного життя та житла людей. Аналіз практики Європейського суду також довів, що динамічне тлумачення Конвенції надає можливість ЄСПЛ постійно визначати оновлені підходи до захисту екологічних прав⁵⁴¹.

Висновки. Екологічні права людини є особливо цінною системою прав, яка виникла з розвитком міжнародного права у сфері охорони навколишнього середовища. За своєю правовою природою екологічні права є природними та невід'ємними правами людини, які пов'язані з правом людини на життя та здоров'я, з правом на свободу та рівність. В сучасному розумінні до системи екологічних прав людини належить право на сприятливе навколишнє середовище, право на екологічну інформацію, а також право на захист екологічних прав та інтересів відповідно до національних та міжнародних процедур захисту.

На сьогодні основними формами захисту екологічних прав людини виступають адміністративні процедури, такі як подання запитів та звернень до

⁵⁴¹ Коваленко В.В. Практика Європейського Суду з прав людини – зв'язок доквілля і прав людини. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 6. С. 455.

уповноважених державних органів та органів місцевого самоврядування, а також судові процедури – звернення до національних та міжнародних судових органів та інституцій. Захист екологічних прав в Європейському Суді з прав людини є визначальною формою захисту права людини на сприятливе навколишнє середовище, що свідчить про визнання та забезпечення екологічних прав на міжнародному рівні.